

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

SYVENDE RÆKKE

UDGIVET AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

BJØRN KORNERUP

ANDET BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS G. E. C. GADS FORLAG

1954—56

Til Biskop Eiler Hagerup den Ældres Levned.

Af Bjørn Kornerup.

Ikke sjældent vil man i de ældre Rækker af »Kirkehistoriske Samlinger« træffe Bidrag, der belyser norsk Kirkehistorie, særlig i Tiden efter Reformationen. *H. F. Rørdam*, der med Rette regnede sig for en afgjort »Norvagophil«,¹ lagde megen Vægt paa Tid efter anden at fremdrage Stof, der kunde belyse vort gamle Broderlands eller den fælles kirkehistoriske Udvikling i ældre Perioder². Nutidens Trykkeforhold med de indskrænkede Muligheder for Udgivelse af et større aarligt Arkantal har naturligt nok maattet paalægge Redaktionen en vis Tilbageholdenhed med at bringe, hvad Rørdam kaldte »Norske Kirkesager fra Foreningstiden«³. Dette udelukker dog ikke, at man ved passende Lejlighed skal have Opmærksomheden henvendt paa at gøre ældre norske Kirkeforhold til Genstand for Omtale. Dels er det af Vigtighed derigennem at betone den gamle historiske Forbindelse mellem Norge og Danmark, dels kan man paa denne Maade i nogen Grad bidrage til at af-

¹) I Brev af 2. Juli 1865 til Ludvig Daae. Sin Kærlighed til Norge bevidner han i Breve af 27. Septbr. 1880 (»jeg har en stor Kjærlighed til det af mig kun med Aandens Øje sete Norge og det norske Folk«), 27. Jan. 1888 og 27. Oktbr. 1899 (Originaler i Universitetsbiblioteket i Oslo).

²) Saaledes f. Eks. Kh. Saml. 2. R. I, 340—9. 2. R. III, 624—66. 4. R. IV, 216—22. 5. R. VI, 642—83. Jvfr. ogsaa hans Anmeldelse »Nyere Skrifter angaaende Norges og Sverigs Kirkehistorie« i Historisk Tidsskrift 3. R. V, 487—98.

³) Kh. Saml. 5. R. VI, 642.

hjælpe Savnet af, at Norge beklageligt nok endnu ikke ejer et særligt kirkehistorisk Selskab¹.

Til de fremtrædende Skikkelser i norsk Kirkehistorie i det 18. Aarhundrede hører uden Tvivl *Eiler Hagerup den Ældre* (1685—1743), der 1709—15 var personel Kapellan i Kværnæs og som saadan et indflydelsesrigt Medlem af Thomas v. Westens Kreds »Syvstjernen«. 1715—28 virkede han som Sognepræst i Kallundborg, men havde fra 1728 til sin Død sin Gerning i Trondhjem, først som Lektor, siden (fra 1731) som Biskop.

Som saadan har Hagerup ikke faaet det bedste Eftermæle i Historien, hvad der til Dels skyldes den Bedømmelse, som *Ludvig Daae* har givet af ham i sit bekendte Skrift »Thronhjems Stifts gejstlige Historie fra Reformationen til 1814«, 1863 (S. 151—64). Væsentlig samme Opfattelse genfindes hos senere Forfattere som *D. Thrap* og *A. C. Bang*². Den Daaeske Opfattelse staar dels i Forbindelse med, at Daae var tilbøjelig til at tillægge et anonymt Skandskrift mod Hagerup alt for megen Betydning, dels med, at han havde et Horn i Siden paa Hagerup paa Grund af hans Optræden under et Sammenstød med den humanistiske Rektor i Trondhjem, Benjamin Dass, en af Daaes Yndlinge. Der kunde da være god Grund til at spørge, om Daaes Dom kan holde Stik, og paa Grundlag af en fornyet Undersøgelse af det bevarede Kildestof nøjere at gøre Rede for Hagerups Indsats.

Det er denne Opgave, som en norsk Forfatter, den nu afdøde Provst *Anders Nilssen*, har stillet sig. Efter at have vundet H. M. Kongens Guldmedaille for en Afhandling om

¹) I det ovennævnte Brev af 2. Juli 1865 opfordrede Rørdam Ludvig Daae til sammen med A. Faye og N. Nicolaysen at virke for Dannelsen af et kirkehistorisk Selskab for Norge.

²) D. Thrap i Dansk biografisk Lexikon, 1. Udg., VI, 475—78. A. Chr. Bang, Den norske Kirkes Historie, 1912, S. 420. Jvfr. ogsaa den meget skarpe Dom af Anton Fridrichsen i Norsk biografisk Leksikon V, 225 f. Sverre Steen i Det norske folks liv og historie VI, 67, jvfr. S. 336.

Hagerup har han nærmere gennemarbejdet denne, og efter hans Død 1947 er den udgivet under Titel »Biskop Ejler Hagerup 1685—1743«, Oslo 1951, som et Led i den værdifulde Række »Bibliotheca Norvegiæ Sacra« (Bd. XVIII).

Som Helhed maa denne Biografi sikkert karakteriseres som et flittigt og omhyggeligt Arbejde. Særlig hviler det paa omfattende Studier i Trondhjem Bispearkiv, specielt Bispeembedets Kopi- og Visitatsprotokoller. Gennem en Analyse af Hagerups Indsats paa en lang Række forskelligartede Omraader, inden for Stiftsadministration, Skolevæsen, Katekisation, Kirkedisciplin, Fattigforsorg o. l. er det lykkedes Forf., overalt støttet til solide Kendsgerninger, at begrunde en helt ny Opfattelse af Hagerup som en virkelig dygtig, nidkær og betydelig Kirkemand. Hans Resultater gør et tillidvækkende Indtryk, og der kan næppe være Tvivl om, at Billedet af Hagerup i Fremtidens kirkehistoriske Fremstillinger vil komme til at bære andre Træk end hos Daae¹.

Paa adskillige Punkter lader der sig dog indvende en Del imod den foreliggende Bog. Bl. a. gør den for flere Partiers Vedkommende i alt for høj Grad Indtryk af at være en blot Materialsamling. Ganske særlig gælder det det meget omfattende Kapitel om Hagerups Visitatsrejser (S. 152—207). Stoffet har her i den Grad overvældet Forfatteren, at Rammerne for den biografiske Fremstilling i Virkeligheden er blevet helt sprængt. Hertil kommer let iøjnefaldende Svagheder med Hensyn til historisk Skoling og Kildekendskab².

¹) Til Gengæld gaar Forf. alt for let hen over Hagerups bekendte Sammenstød med Biskop Peder Hersleb (S. 129 ff.). Ikke uden Grund har H. F. Rørdam dog kunnet kendetegne Hagerups Optræden ved denne Lejlighed som en »ganske usømmelig Indiskretion overfor en gammel Ven og Embedsbroder« (Kh. Saml. 5. R. IV, 715).

²) Jævnlig savner man Benyttelse af endog vel bekendte og lettilgængelige Kilder, saaledes Ed. O. Schwartzkopfs interessante Karakteristik af Hagerup (Danske Samlinger IV, 100). S. 275 under Omtalen af Hagerups Børn burde have været anført den mærkelige Skildring af

Beklageligt er det især, at Forf. saa ensidigt har beholdt sig til det i Norge bevarede Kildestof. Har Okkupationsaarenes Vanskeligheder maaske hindret den alderstegne Forfatter i selv at foretage videregaaende Kildeundersøgelser specielt i Danmark, havde det været meget at ønske, om Redaktionen af BNS. havde rakt en hjælpende Haand paa dette Omraade. Utvivlsomt vilde det i sig selv fortjenstlige Arbejde derved have vundet adskilligt i indre Værdi. I det følgende skal der meddeles nogle Supplementer fra danske Kilder, som kaster Lys over forskellige Punkter i Hagerups Levned og Virksomhed.

I.

DEN ÆLDSTE BIOGRAFI AF EILER HAGERUP

Det er i metodisk Henseende en Mangel, at Forf. ikke i Indledningen har gjort sig (og sine Læsere) Rede for, hvorledes Kildeforholdet stiller sig med Hensyn til de ældste litterære Efterretninger om Hagerups Levned. Han citerer flere Gange Erik Pontoppidans *Annales*¹, som han aabenbart anser for det ældste foreliggende Vita af Hagerup, og siger endda (S. 13): »noen selvbiografi etterlot han seg ikke«. Dette er urigtigt. Allerede af den af Forf. saa haardt medtagne Ludvig Daae havde han kunnet lære², at der findes en kort Selvbiografi af Hagerup opbevaret gennem Litterærhistorikeren *Albert Thuras* haandskrevne Valvæ apertæ. Det er tydeligt nok denne, der ligger til Grund for Levnedsbekrivelsen i Marcus Wøldikes Program ved Hagerups Promotion til Doctor theologiæ 1742 (trykt i

en samtidig af Biskoppens Holdning, da han modtog Efterretningen om paa en Gang at have mistet to Sønner ved Druknedøden (Kh. Saml. 3. R. II, 662—3). — Hagerups Visitatsberetning 1734 i Gl. kgl. Saml., 4°, 2853 er ikke — som angivet S. 71 — en Original, men en Afskrift (en anden findes i Addit., 4°, 60).

¹) Saaledes S. 19, 25, 44.

²) L. Daae, anf. Skrift S. 151 Note 2.

Dänische Bibliothec V, 1744, S. 421—23 og heller ikke omtalt af Forf.) og delvis for Erik Pontoppidans Biografi (Annales ecclesiae Danicae IV, 230—32). Da det i flere Henseender ikke er uden Interesse at have Adgang til Hagerups verba ipsissima, skal hans Levnedbeskrivelse meddeles her efter Thuras Afskrift¹.

Ipsa vero celeberrimus Episcopus curriculum vitae suae ita delineavit in Epistola sua d: 8 Febr. 1738 ad me benevolentissimè transmissa.

Hilarius Hagerup natus A° 1685 d: 25 Nov: Patre D^{no} Johanne Hagerup, Pastore Parochiae Qværnæsensis in Dioecesi Nidros: Matre Helena Schøller. Nondum Decennis utroque Parente orbatus et orphanus existit. Intra Cognatorum Lares vixit ad annum ætatis quartumdecimum. Tandem a Clar: Mag: Andrea Borrichio, Sch: Nidr: Rectore receptus, et trium annorum spatium præceptis disciplinarum imbutus adit Academicam Hafniensem Ao 1702. Biennium hic feliciter absolvebat, assiduus Lintrupii, Bartholini, Windingii, Wandolini, auditor. A° 1704 valedixit Academicæ², optimis Censuræ Testimoniis ornatus Nidrosiam redux invitatur a Cl: Borrichio ad hospitium et communionem laboris, in conficiendo Lexico Latini sermonis. Dabatur hic occasio Latinos Auctores perlegendi, et in vario scientiarum genere proficiendi. Mox constituitur Collega quartæ classis in Schola Nidr: et interim vices Rectoris tum valetudinarii administravit, usque ad mortuum annô 1709 Borrichium. Hinc suscepit vocationem ad ministerium Ecclesiasticum in parochia Qværnæsensi, quæ Ipsi natalis. Quatuor annos huic cætui non segniter impendebat. A° 1714 Hafniam profiscitur, procuraturus Libros Liturgicos vilioris pretii in plebis usum, et alia rem Ecclesiasticam concernantia. Mox innotuit Regnatrici domui: placuit melioribus; ultroneâ Regis gratiâ

1) Addit., 4°, 205 p. 736—8.

2) Anders Nilssen S. 20 oplyses det, at jeg har meddelt Forf., at Distinktionsprotokollen ved teologisk Attestats (Universitetets Arkiv) først begynder 1707, saaledes tre Aar efter, at Hagerup havde taget Attestats. Dette er rigtigt, men under 16. Januar 1708 findes i nævnte Protokol indført nogle Kandidater »secundum priora attestata«. Blandt disse var ogsaa Hagerup, om hvem det oplyses, at han havde underkastet sig Attestats den 17. Marts 1704 og homiletisk Prøve den 10. April s. A., begge Dele med Karakteren Haud illaudabilis. Naar Hagerup sst. anføres som født den 9. Juni 1684, strider det mod hans egen Angivelse.

constitutus d: 15 Mart: 1715 fuit Pastor Ecclesiæ Calundanæ in Sædlandia. Hic substitit usque ad an: 1727 cum ex beneplacito Augustissimi Friderici Quarti jussus est Nidrosiam redire, Lector Theologiæ et Præpositus primarius ad Templum Cathedralæ, simul et Director Missionis Norlandiæ. A^o 1731 d: 22 Jul: jussu Monarchæ Christiani Sexti præficitur Episcopatu Nidrosiensi, et d: 2 Dec: ejusdem anni Hafniæ ordinatur.

Scripta Episcopi Hagerupii¹.

Liber Domesticus pauperum	} ex Anglico
Monitor Christianus	
Dignus S: Coenæ Conviva, ex Germanico translatus	
Historico-Exegetica Paraphrasis in Danielelem.	}
Historico-Exegetica Paraphrasis in XII Prophetas minores	
Meditationes in Passionem	
Textus Dominicales per hymnos expositi.	

Hæc posteriora scripta Danico sermone ad finem perducta, non nisi post obitum Auctoris erunt imprimenda.

II.

PRÆSTETIDEN I KALLUNDBORG

Med Rette beklager Forf. (S. 44), at de Kilder, der staaar til Raadighed til Oplysning om Hagerups Præstetid i Kallundborg 1715—28, et forholdsvis langt og sikkert ikke betydningssløst Afsnit af hans Liv, er mere end tarvelige. Saa meget desto vigtigere havde det derfor været at agte paa de Spor, der er levnet². I første Række maa her nævnes Fortællingen til det nedenfor omtalte Skrift fra 1727, der viser, hvorledes Hagerup i disse Aar bl. a. var optaget af at udbrede Andagtsskrifter i sin Menighed.

¹) Kun denne Overskrift hidrører fra Albert Thura, medens de anførte Bogtitler udgør et Stykke af Hagerups Tekst, da de er sat i Anførselstegn.

²) I de i Kh. Saml. 4. R. V, 449 ff. meddelte Efterretninger om den urolige Degn i Elmelunde Hans Drejer († 1751) oplyses det bl. a. (S. 459), at han først havde virket i Kallundborg under »saa god een Guds

Dernæst kommer i Betragtning den Afskedsprædiken, han holdt i Kallundborg Kirke 3. Paaskedag, den 31. Marts 1728. Den er vel ikke bevaret i Original, men i en samtidig Afskrift¹, og man forstaaer godt, at man har ønsket den overleveret til Eftertiden, thi det er højst ejendommeligt Tale, der lyder her. Den, som gennemlæser den omfangsrige Prædiken (32 tætskrevne Kvartsider), kan maaske i flere Henseender fristes til at tro, at han staaer over for en Prædiken fra den ortodokse Tid, grundigt udarbejdet og bredt udformet som den er, tilmed spækket med talrige Bibelsteder og i sine almindelige Betragtninger af et tidløst Præg². Ved nærmere Eftersyn vil det imidlertid vise sig, at det maa være en (moderat) hallensisk Pietist, som fører Ordet. Baade direkte Udtalelser og hele Skildringen af Talerens Gerning i Kallundborg med dens Bestræbelser og Skuffelser godtgør, at man har en ivrig og nidkær Vækkelsesprædikant for sig. Skønt noget kunde tale for her at meddele Prædikenen in extenso, vilde det dog blive for vidtløftigt. Vi indskrænker os derfor til at gengive Hovedtankerne og en Del Citater fra det Stof, der er egnet til at belyse Hagerups egne Erfaringer i Kallundborg.

Prædikenen indledes efter Tidens Skik med en fyldig »Indgang«, hvori Prædikanten særlig skildrer Frelserkikkelsen som Udtryk for Kærlighed til sine Disciple. Det havde været Maalet for Hagerups egen Forkyndelse at fremme Kærligheden til Kristus, og han haabede ogsaa at

Mand som Hr. Haggerop«, der havde forstaaet at behandle ham med en Myndighed, der havde været ham tjenlig. Jvfr. Anders Petersen, Sjællands Stifts Degnehistorie S. 198.

¹) Addit., 4°, 586.

²) Naar Forf. i et særligt Kapitel (S. 261 ff.) søger at belyse Hagerups Ejendommeligheder som Prædikant særlig set i Forhold til den samtidige Peder Hersleb, kunde der passende være gjort opmærksom paa, at medens Hersleb utvivlsomt var den største oratoriske Begavelse af de to, saa udmærker Hagerup sig bl. a. ved sit Sprogs ualmindelige Renhed. I Modsætning til Hersleb er han yderst maadeholden med Hensyn til Brug af Fremmedord.

kunne gøre det ved denne sidste Prædiken. Det hedder i denne Forbindelse (Bl. 3 b—4):

I denne Jesu kierlighed vil ieg i dag tage min afskeed med eder, da ieg staaer ved enden af mit Embede iblant eder. Jeg staaer hos eder i dag, som Paulus ved Hafbredden paa Melito, og veed, at I ikke meere skal see mit ansigt, blant hvilke ieg har vandret og prædiket Guds Rige. Act. 20, 25. Jeg har nu 13 aar vandret iblant eder, som en Prædicant, nu skal I ikke see mig paa dette sted, nu er min Prædiken ude, I skal ikke høre fleere af mig. Saadan afskeed skeer ikke uden nogen bedrøvelse i mit sind, ikke uden nogen bedrøvelse i eder: vor skilsmiße er kierlig, men sørgelig: ieg skal i dag ligesom holde min egen Liig-prædiken for eder, og siden være for eder som en død i graven, hvad sømmer mig da bedre, end at forlade og overlade eder i Christi kierlighed. Jeg tør ikke tale stort om min kierlighed til eder, og det har ikkun lidet klem, om ieg vil bruge Christi ord som mine, at ieg har elsket eder som mine egne, og at ieg elsker eder til enden. Vel har ieg, Gud være Lof, fundet en draabe af Christi Kierlighed udøst i mig til at elske eder, saa høyt ieg nogensinde kand elske mine egne, ieg kunde ikke lære, raadføre, formane, tiene og antage mig mine egne med større fliid og oprigtighed, end ieg har gjort imod eder: ieg har fortæret min beste kraft i denne meenighed: I har havt mit sinds og legems styrke, hvorvidt I har fundet eder got af min kierlighed og omgang, det veed Gud og I selv best; men ieg kand ikke vide andet, end at I har kun havt lidt got af mig og af min kierlighed. I kand ikke miste meget got, naar I mister mig. Christi Kierlighed har gjort det beste, han har elsket eder, og dersom nogen har befundet sig den mindste hielp og trøst af min tjeneste, da er det frugter af Jesu kierlighed, som formedelst mig aabenbarede sit Kundskabs luct paa dette sted; derfor har ieg ikke søgt at gøre eder til mine egne, men til Christi egne; ieg søgte at føye eder til en Mand, at føre eder som en reen Jomfru til Christo. 2 Cor. 11, 2. Min omhue for eder var denne, at ieg kunde leve den dag, paa hvilken ieg maatte faae eder som gode Christi Disciple, elskede af Christo og elskende Christum, vel bekiendte af Christo og kiendende Christum paa den rette maade. Saa mange af eder, som saa vidt ere bragte, dem har ieg kundet kalde mine egne, de har antaget mig, min Lærdom, raad og formaning med glæde, de mister mig saa ugerne, som de mister noget af deres eget: og til vores trøst tiener dette, at Christus har elsket dem, sine egne som vare i

verden, og han elsker dem til enden, baade mig og eder; han vil herefter sørge vel for sine egne, baade for mig og eder; han vil i sin Kierlighed give eder en lige saa god, om ikke bedre, Lærere, og han vil give mig en større Meenighed. Baade I og ieg skulle da ved vor elskende Herres Jesu uforanderlige Kierlighed blive trøstede og vel forsynede. Men eftersom vor skilsmiße er billede paa vor død og vor Lives ende, da er den beste aftale, som vi kand gjøre med hverandre, at vi forvare os i Jesu Kierlighed, og blive bestandige i det gode, som Christelskende Siæle, paa det han kand elske os til enden, at, ihvordan vi skal tumle om i verden og tage forandring, at vi dog blive uforanderlige i at elske Christum og hade Synd, for at faae en god og salig ende, for at have Christi gunst, bistand og trøst, ved Livets ende, naar det haardest vilde gielde, at vi da som gode Christne kand ende i verden, og begynde i himmelen, ende ved vor grav, og begynde ved den ærefulde opstandelse, og da omfavne i et saligt øyesyn den Jesum, som er all vor Prædikens begyndelse og ende, som er alle vore begiæringers og forretningers begyndelse og ende.

Derefter følger selve Prædikenen, bygget over Temaet: ¹⁾ en god Lærers Flid i sit Embede, ²⁾ gode Tilhøreres Pligt at vidne om Lærernes Embede (Bl. 4 v). Den første Del af Temaet uddybes igen i: ¹⁾ hvorledes Kristus bandt sine Disciple til Bibelen, til Moses, Profeterne og Psalmerne, ²⁾ hvorledes han grundede sin Religion paa sin egen Død og Opstandelse, og ³⁾ hvorledes han lod prædike Pønitense og Omvendelse og Syndernes Forladelse.

Klangfarven i hele dette Afsnit er overvejende pietistisk, saaledes ved den stærke Indskærpelse af Præstens Pligt til at straffe og beskæmme »Folkes vankundighed i Bibelen, hvoraf saa mange daarlige tanker og vrang meeninger i Saligheds sag« (Bl. 5v). Videre, at han skal beflitte sig paa, at de »tvende artikle om Christi død og opstandelse bliver Grunden til den ganske Christendom« — saa længe man ikke driver paa, at man skal »kiende Christi piners gemeenskab og hans opstandelses Kraft«, er der »ingen liv og kraft« i de flestes Kristendom (Bl. 6 v). Desværre maa man indrømme, at ikke alle Præster er »grundige« paa dette Punkt: »mange Lærere tale ikkun almindeligen hen nogle

stykker af Guds ord, og formaner til nogen skikkelighed og ærbar omgængelse, men bekymrer sig lidt om at lægge grunden i Christi død og opstandelse, hvilket er uforsvarligt« (Bl. 7). De bedste Præster er fremdeles de, »som i Jesu Navn prædiker omvendelse, som angriber folkes laster, lige saa vel den hykkelske Skikkelighed som aabenbare ugudelighed, og fordrer en aandelig forandring i hiertet og Siælens inderste kræfter« (Bl. 7 v). »Det er den beste Lærere, som altid samler omvendelse og syndernes forladelse i Christi Navn, som forstaaer den Evangeliske orden, at føre folk ind af den snevre Poenitentses Port, og paa den trange Igienfødelses vey, til Livet og velsignelse« (sst.). Der skal stor Erfarenhed og Frimodighed til at holde en Prædiken af denne Karakter, »thi Satan er saare vred paa saadan en Prædiken; verden kand ikke fordrage saadanne Prædicantere«. »Den Prædicant har langt større roes, meere gunst og bedre lidende, som taler ikkun lit om omvendelse i Christi Navn, som forklarer alle laster hen til Menneskens skrøbelighed, som ikke laster verdens frihed og daglig lystighed, som ikke gjør veyen saa trang og saa vanskelig til himmelen« (Bl. 8).

Anden Del af Temaet behandles under tre Punkter: ¹⁾ at de (∴ Disciplene) skulde være kloge i Troens Artikler, ²⁾ at de skulde være hellige i Liv og Omgængelse, og ³⁾ at de skulde være taalmodige i alle Lidelser (Bl. 8v). Det er især i dette Afsnit, at Hagerup tager Afsked med sin Menighed og vender Blikket tilbage mod deres indbyrdes Forhold. Man forstaaer, at han i det store og hele har befundet sig vel i Kallundborg, men ogsaa har haft sine Vanskeligheder. Det er Synd at sige, at han lægger Fingrene imellem, naar han nu forsøger at foretage det aandelige Boopgør mellem sig og sin Menighed. Meget betegnende hedder det saaledes her (Bl. 11 ff.):

Og dette er det sidste vidnesbyrd, som jeg paa dette sted aflegger for eder, I som ere denne Meenigheds lemmer, og har i mange aar været mine Tilhørere. Nu er det paa tid at jeg skal

samle mit vandrings tøy, thi ieg har faaet det samme budskab, som Amos fik¹: Du Prophetes Søn, gak hen i et andet Land, og æd dit Brød der, du skal ikke længer staae paa dette sted. Jeg veed vel, at de fleste af eder havde gierne længer vildet beholt mig her, hørt mig og undt mig min smule brød paa dette sted. Jeg var utaknemmelig imod eder, om ieg sagde, at mangel paa eders Kierlighed drev mig herfra. Ney! dersom det skulde gaae efter eders villie, behag og ønske, da var det Post-Bud aldrig kommet til mig: gak hen i et andet Land. Saa lidt eders ugunst har drevet mig herfra, saa lidt har og gierighed lokket mig herfra: ieg flytter ikke for at faae større indkomst: ieg forværrer min tilstand for det første, og Gud veed, om ieg nogensinde oplever den dag, at ieg kand see den forbedret; Gud skee Lov, at gierighed hidtil har været min mindste feyl. Riigdom har ieg aldrig forlanget iblant eder, og min naadige Gud skal bevare mig herefter fra gierigheds snare og fordervelse. Ærgierighed har ikke heller tilskyndet mig at antage andet Kald og forflytning, ja den kunde ikke tilskynde mig; eftersom ieg kand ikke forlange og faae større ære, end som er vederfaret mig paa dette sted, baade af mit eget Sogne-folk, og af de høyeste Stænder i Landet. Der er kun faa Mænd af min habit, som kand rose sig af større æres-beviisninger, end de som mig ere vederfarne: ieg har havt større ære end ieg var værd, og langt større ære end ieg kand vente paa det sted, hvor ieg nu skal henkomme. Ikke heller reyser ieg herfra for at faae større rolighed: ieg har havt roligt og got nok her, men nu begynder min uroe, og mange fortredelige bestillinger bie efter mig; saa ieg har tabt min roe, og Gud har kaldet mig til stor møye, til besværlige og vanskelige Embeder, til hvilke han selv i Naade forleene mig styrke og legems kræfter, som behøves. Jeg legger og dette hertil, at Satan har ikke tvunget mig herfra; thi omendskiønt ieg har tit giort Satan vred paa mig, og opvagt onde Menneskers vrede over min Prædiken og tiltale, ieg har ofte sukket over Dievelsk bagtale, ont rygte, og Synderes Behag at handle mig til fortred i mit Embede: ieg var ofte bedrøvet iblant eder, naar det, som saa vel var meent, blev saa ilde optaget, og har saaledes taalet een og andens uforstandighed og vanartighed. Ikke des mindre saa har saadant ikke giort mig kied af at være her, saadant har ikke afskrekket mig, at ieg jo endnu kunde taale meere sligt. Jeg veed alt for vel, at det bør alt saa gaae til, om det skal gaae vel til i Prædike-Embedet: ieg veed, at langt meere saadan modstand, fortred, utak og vrede vil

¹) Amos 7, 12.

nu møde mig der, hvor ieg kaldes hen: ieg venter ikke andet; thi dersom ieg altid skulde tækkes Menneskene, da var ieg ikke Christi Tienere. Dersom det var mig derom at gjøre, at have en elskende, en fødende, en ærende, en rolig og ikkun lidet for-tredelig Meenighed, da kunde ieg ingen forlange bedre end denne, og da var ieg aldrig herfra forflyttet¹. Men, hvi forflytter du da, hvi blev du da ikke hos os? Saaledes har eders Kierlighed spurt mig. Jeg kand ikke svare andet, end at min Gud og Konges villie har forflyttet mig, begge har magt at sige: gak hvor ieg sender dig. Om ieg skulde stride imod Guds og Kongens villie, da kunde ieg lettelig alt for dyrt betale min egen villie. Moses vilde ikke gaae til et besværligt Kald, han maatte dog. Jonas vilde ikke følge Guds Kald, han maatte dog. Med Guds Kald er ikke at skiemte. Jeg forlanger ikke at være nogensteds, uden paa det sted Gud behager at bruge mig. Christus sagde om sin Person: Det bør mig og for andre stæder at prædike Euangelium om Guds Rige. Luc. 4, 43. Det bør andre Christi Tienere ligeledes ikke altid at prædike paa eet sted. Ach! at ieg ikkun maa due til at prædike Guds Riges Euangelium paa hvad sted ieg kommer, saa er ieg vel nok, hvor ieg er. Gud lede mig ved sit Raad, og annamme mig omsider til ære! Men skal ieg nu ved min afskeed udøse mit hierte for eder, da maa ieg først bekiende min egen blusel, min egen feyl og forseelse. Jeg var hos eder i megen skrøbelighed: I har havt i mig en meget skrøbelig og slet Lærere. Har ieg end meent min Gud og min Meenighed vel, saa har ieg dog manglet forstand, i nidkierhed, i liiid og uafladelig arbejdsomhed at opfylde mit Embedes pligt og skyldighed. Nu har min viisdom ikke været aandelig nok, nu min Kiærlighed ikke brændende nok, nu min ivrighed ikke bestandig nok, nu min Taalmodighed ikke stor nok, nu min Prædiken og tiltale ikke samlet med forsigtighed, med ynksomhed, med bøn og overbeviisning nok, nu min efterladenhed alt for kiendelig. Mange har vildet kalde mig undertiden alt for ivrig; men ieg skammer mig for Gud, at ieg var ikke ivrigere for Guds ære og eders Salighed: ieg fortryder meere paa min undseelighed, frygt, banghed, kleinmodighed, som tit har tvunget og forhindret mig. Jeg kand og vel sige eder dette, at I selv ere meget skyldige dertil, at I havde i mig ikke en bedre

¹) Denne Skildring af Fordelene ved Embedet i Kallundborg i Forhold til en Virksomhed i Trondhjem bekræfter Formodningen om, at det kun var med behersket Glæde, at Hagerup 1727 skiftede Embede (Anders Nilssen S. 44 f.).

Lærere; naar I saa tit har været uvillige til at rette ond vane; naar I udviiste saa liden behag i den sande Christendoms øvelse; naar I har saa gjerne fortolket de beste formaninger paa det allerverste; hvad under da, at der falder en kiedsomhed og efterladenhed paa Lærerne? Naar I altid har vildet være som torne, hvo gruer ikke da at tage fat paa eder? Naar man saa lidt kand prædike eder, I stakkeler og daarlige Menne-sker, til maade, at I strax opøses til vrede, forbittres, true og oplegge raad imod Lærerne, hvo kand da have lyst til at bryde sig saa stedse med eder? Hvad behag kand man da have at komme i eders huse til eder, eller at handle med eder om Sa-ligheds sager? Naar en Lærere i mange aar prædiker forgieves, at folk er lige uvillige til at lære Guds ord, lige saa selvraadige til at handle, lige dristige til at gøre tvert imod Guds ord og Samvittighed, lige slemme at forsømme Prædiken og Sabbats hvile, lige hengende ved ruus, spil og kiødelige lyster, som stri-der imod Siælen, hvad under da, at den beste Lærere kand blive træt og utaalmodig. Saadant er ikke just ret hos en Læ-rere, ieg beklager det og som min synd, og ieg bekiender, at saadant har hiulpet til at gøre min skyld stor til himmelen. Gud forlade mig all saadan synd, og straf mig ikke for hver for-seelse i mit Embede! Gud dømme mig i barmhiertighed og gak ikke til doms med din ringeste Tienere! O min døde og igien-opstandne Frelser og ypperste Præst! vær naadig over din Tieners synder, og over dit Folkes synder, med hvilke vi til-hobe har syndet for dig: vær naadig over din Tieners bønner, og dit Folkes bønner, med hvilke vi bede for dig: gør mig fri fra hver Mands Blod, og gør dem og mig reene og frie ved dit eget Blod: Lad os skilles fra hinanden retfærdige i din Retfær-dighed: Lad os samles igjen uden forargelse paa din store aaben-barelses dag: Lad ingen vor synd mod hinanden enten beskæm-me os paa denne dag, eller fordømme os paa hin dag, for din opstandelses skyld! Amen.

Hagerup gør derpaa Rede for sit Arbejde i Kallundborg. Med særlig Interesse havde han drevet paa Bibelkundskab og Katekisation. Sit Resultat kunde han sammenfatte i disse Ord: »Jeg haaber, at de vankundiges tal paa dette sted er ved mit Embede blevet mindre, men her fattes dog endnu meget, som bør i den fald forbedres. Mange er her, som nu just ikke hader Guds ord; men ieg kand dog ikke sige, at de elsker Guds ord saare meget: de har vel

fattet noget af deres Catechismo, men de tage sig ikke nogen tid til at lære meere . . . de gamles vankundighed hindrer de unge, og de unges ustadighed, ulydighed og forsømmelighed, gjør all lærdom forfængelig« (Bl. 12 v)¹.

Videre minder han om, hvorledes han havde prædikeret og især altid henvist til »Christi død og opstandelse, som den rette grund til eders Christendom.« Ofte havde han hævdet, at »all den skikkelighed og ærbarhed, som I paa-tager eder, enten af frygt for straf, eller af haab om roe og lykke, den er hyklerie, den har ingen grund i Christi død og opstandelse« (Bl. 13)². Hagerup fremhæver stærkt, hvorledes hans Forkyndelse aabenbart havde været en indtrængende Vækkelsesprædiken: »Der er ingen synd i Sattans Rige, som ieg jo har aabenbaret, straffet og fraraadet: der er ingen dyd i Christi billede, som ieg jo har forklaret, roset og tilraadet . . . I ere vidne dertil hvor tit ieg af dette sted har angrebet eders laster, og treffet eders Samvittighed; hvor ofte ieg har trykket taare af eder i skrifte-stolen, og taget mig frihed at tiltale eder i eders egne huse, og allevegne sagt eder, at I bør omvendes, forandre eders sind og sæder, om I vilde vente nogen deel i afløsning og forladelse. Min Samvittighed bider mig ikke, at ieg jo har straffet saavel den rigeste som den fattigste, at ieg aldrig af had til nogen Person, men af kierlighed for Synderes Siæl, har beskæmmet nogen syndig handel og forargelse . . . Jeg har tit faaet slet tak for min Prædiken, men bag efter har I fundet kierligheden og frugten« (Bl. 13—13 v).

Som antydet i det sidst anførte Citat har Hagerup betragtet Skriftestolen som et vigtigt Middel i sin sjælesørgerriske Virksomhed. Som saa mange alvorlige Præster af

¹) Jvfr. Bl. 15: »Jeg takker min Gud, som gav mig lyst til at catechisere og hielpe de unge til Saligheds forstand«.

²) Jvfr. ogsaa en Udtalelse om Sakramenterne: »Jeg haaber at have advaret saa meget om den skadelige tanke, at den bare brug og udvortes adgang til Sacramenterne var nok, saa at ingen skal undskylde sig dermed, at han veed ikke bedre« (Bl. 14 v).

pietistisk Støbning har han dog næret Frygt for de Misbrug, der kunde finde Sted ved det almindelige Skriftemaal. Derfor kan han længere henne sige: »Jeg takker den all Naadens Gud for all den bistand ieg har fundet i Skriftestolen, paa det sted har min angst altid været stor, men Guds Aand trøstede mig« (Bl. 14 v)¹.

I det sidste Afsnit udtaler Hagerup sin Taknemmelighed for de Aar, der er gaaet i Kallundborg. Først gælder Takken Gud, dernæst Menigheden og andre. Smukt hedder det her: »O! tak du allermægtigste Gud! som har saa tit gaaet op med mig paa denne Prædike-stol, og gav mig min munds frimodige opladelse, tak! som lod ved min røst opgaae Røgen af Sinai Bierg, og lod neddrybe dug af Sions Bierg: tak! for hvert hierte, som blev sønderslaget, som blev trøstet, oplært og husvalet. Tak! som lod mange fremmede blive vel fornøiede og opbyggede, som lod Meenighedens egne folk finde sig glade i diße forgaarde, og gaae herfra mætte af din Tempels hellige ting« (Bl. 14 v).

Med stor Tilfredshed havde Hagerup aabenbart set sin Efterfølger *Niels Barfoed* blive udnævnt (samme Dag som han selv var blevet forflyttet)². Barfoed var til Stede i Kirken ved Afskedsprædikenen, og Formanden kunde derfor udtale sine bedste Forhaabninger med Hensyn til ham. Til Menigheden lyder det i den Anledning: »Gud har givet eder troe Lærere og Skriftlærde, som kand vedligeholde denne Prædiken, saa at I mister intet ved min bortgang: ieg kand levere eder til en god Hyrde i mit sted, hans egen Nærværelse forbyder mig at tale saa meget got om ham,

¹) Endnu under Striden med Biskop Peder Hersleb 1733 vedkender Hagerup sig at have oplevet »mange Slags Ængstelser og Bekymringer« ved den gældende Skriftemaalspraksis, men forsvarer som Helhed det bestaaende (Kh. Saml. 5. R. IV, 695 ff., især S. 699).

²) Niels Barfoed (1696—1739) blev udnævnt til Sognepræst i Kallundborg den 19. December 1727 (Sjæll. Reg. Nr. 414). 1732 blev han Stiftsprovst i Kristiania.

som han fortjener (Bl. 13v—14). Med et meget sigende Sideblik hedder det i denne Forbindelse: »Lad ham erfare, at I ere lydige, lærvillige og fromme for formannelsens ord: lad ham befinde, at I staaer paa omvendelsens vey, og stræber videre frem paa den samme; byder ham ikke de uartigheder, som I tit har budet mig« (Bl. 14).

Ogsaa til sine »hæderlige Embeds-Brødre« retter Hagerup en Tak. Det klinger noget tørt, naar den henvendes til: »saa vel den, som har været min Med-Tienere i Meenigheden¹, saa og andre faa fromme Mænd i dette herred« (Bl. 15). Navnlig den indskrænkende Tilføjelse »faa« kunde tyde paa et vist Modsætnings- eller Isolationsforhold til det øvrige Præsteskab i Arts Herred². Noget varmere er derimod Tonen i Takken til den verdslige Øvrighed i Kallundborg. Ogsaa selve Menigheden kunde han takke for adskilligt godt, mest dog »mine fromme Siæle«, de af Menigheden, »som arter sig mest til Gudfrygtighed, til Sagtmodighed, Ydmyghed og stille Christendom« (Bl. 15 v).

III.

HAGERUP SOM OVERSÆTTER AF ANDAGTSSKRIFTER

Forf. mener at kunne bestemme Hagerup — i hvert Tilfælde i hans yngre Dage — som en Kirkemand af overvejende hallensisk-pietistisk Type, hvortil er kommet nogen Paavirkning fra den saakaldte engelske Retning³. Dette

¹) Hans Amundin, Sognekapellan i Kallundborg 1696—1739.

²) En samtidig skriver da næppe uden Grund om Hagerup i Kallundborg: »saa tit han reysede enten der eller der hen, saa blev han antagen som en Engel, men tillige som en Forskrekkelsens Konge mod al ugudelighed, sær hos Præsterne« (E. O. Schwartzkopf i Danske Samlinger IV, 100). Om Kritiken af Hagerup af »kødelige og bugsindede Gejstlige« se Kh. Saml. 5. R. IV, 711.

³) Anders Nilssen S. 24, 32, 269 f.

synes at være en træffende Karakteristik, selv om det kan være vanskeligt nok at paavise Grænserne mellem den hallensiske og den engelske Indflydelse. Der bestod et indre Slægtskab mellem begge Retninger, og de var i flere Henseender tilbøjelige til at anvende samme Arbejdsformer.

Som Vidnesbyrd om Hagerups Tilknytning til engelsk Kirkeliv henviser Forf. et Par Gange til, at han har bearbejdet nogle Andagtsskrifter fra Engelsk¹. Han omtaler dog intetsteds nærmere disse Skrifter, som han overhovedet ikke synes at have set, saa lidt som de opføres i den indledende Litteraturfortegnelse. Nu synes det temmelig ubegribeligt, at man kan skrive en hel stor Biografi af en Mand som Hagerup uden at gøre et Forsøg paa at underkaste saadanne vigtige Vidnesbyrd om hans litterære Virksomhed en Undersøgelse, særlig da Kildestoffet fra første Halvdel af hans Liv er alt andet end fyldigt. Det vil da være rimeligt nedenfor at gøre opmærksom paa disse Arbejder, saa meget mere som Spørgsmaalet om den hjemlige Andagtslitteratures Udbredelse og Indflydelse kun alt for længe har været et Stifbarn i dansk kirkehistorisk Forskning².

Blandt de Forfattere, som Spener vedkendte sig at staa i Gæld til³, var ogsaa den berømte engelske Nonkonformist *Richard Baxter* († 1691). For den senere Pietisme blev Baxters Skrifter en rig Inspirationskilde, ogsaa i Danmark. I Auktionskataloger fra denne Periode forekommer oftere

¹) Sst. S. 24, 31, 115.

²) Et Par værdifulde Undersøgelser vedrørende dette Emne bør dog nævnes som Undtagelser: H. F. Rørdams Afhandling »Om Kjendskabet til engelsk theologisk Litteratur i ældre Tid« (Kh. Saml. 5. R. II, 363—71) og J. Oskar Andersens Indledning til Udgiven »Thomas Kingos Aandelige Siunge-Koor«, 1931. En Antologi fortrinsvis af forskellige Tidens Andagtslitteratur er for nylig givet i Haandbog i Kristendomskundskab IX, 1948.

³) Paul Grünberg, Philipp Jakob Spener, I, 1893, S. 131, 133. Ph. J. Spener, Theologische Bedencken I, 338; III, 347, 411.

Arbejder af ham, ikke sjældent paa Tysk, og hans Anseelse var betydelig¹.

Typisk er den Vurdering, Baxter var Genstand for hos en Mand som den sindigt dømmende *Erik Pontoppidan*. Allerede 1727 tillægger han ham megen Betydning², 1757 omtaler han »den salige og meget nidkiære Richard Baxter« med al Anerkendelse som en Skribent, hvis Traktat »Gildas Salvianus« fortjente at læses af alle Kirketjenere³, og 1759 udsendte han selv en Oversættelse af hans »En Christens Omgang med Gud«. I Fortalen hertil anbefaler Pontoppidan Baxter for hans økumeniske Standpunkt: »hans Aand var en almindelig Christendoms Aand«, og han forstod at holde fast ved det væsentlige, »at henge ved Hovedet Christum«. — Ogsaa andre herhjemme leverede Fordanskninger af Baxters Arbejder. Allerede 1738 havde den senere velkendte pietistiske Stiftsprovst i Ribe Peder Stokkemærk († 1766) saaledes udsendt »Tvende Opbyggelige Traktater«⁴, og 1740 en ellers ganske ukendt Mand — Jan Larsen Backer — »En alvorlig Opvækkelse af Sikkerheds og Lunkenheds Søvn«⁵.

Den Mand, der har brudt Isen ved at indføre Baxter i dansk Litteratur, er imidlertid Eiler Hagerup. Saa tidligt som 1715 udgav han anonymt⁶:

¹) Michael Neiiendam, Erik Pontoppidan I, 210. Jvfr. Kh. Saml. 3. R. III, 487; 5. R. IV, 337.

²) Neiiendam, anf. Skrift I, 158.

³) Erik Pontoppidan, Collegium pastorale practicum, 1757, S. 28, 98.

⁴) Jvfr. Kh. Saml. 4. R. III, 510.

⁵) I det teologiske Fakultets Censurprotokol for smaa Skrifter (Universitetets Arkiv Nr. 1200) bemærkes, at Manuskriptet til dette Arbejde var indleveret ved »Hr. Pontoppidan«, utvivlsomt Erik Pontoppidan. — 1740 udkom — ligeledes anonymt — en Oversættelse fra Tysk af Baxters »Nu eller Aldrig«.

⁶) Antagelsen af, at det er Hagerup, der er Oversætteren af dette og andre, anonymt udgivne Skrifter, føres vist i Almindelighed tilbage til Opgivelsen hos Pontoppidan, Annales IV, 232, men bekræftes af Hagerups egne Ord i hans Selvbiografi (jvfr. foran S. 35).

En Fattig Mands Huus-Bog Lærende Hvorledis mand skal blive En sand Christen | Hvorledis mand skal leve En sand Christen | Hvorledis mand skal dø En sand Christen. Kbhvn. 1715. (Trykt og bekostet af Pet. Nørwig i Vimmelskaftet og findis hos hannem tilkiøbs). (Fortaler + 499 S. + Register).

Oversætteren har ikke udstyret Bogen med nogen Fortale. Derimod har Forlæggeren *Peter Nørwig* — selv kendt som asketisk Forfatter¹ — indføjet en længere Dedikation (dateret den 16. December 1715) til den pietistisk paavirkede Prins Carl († 1729), Frederik IV's Broder.

Den omfangsrige Bog er aabenbart en Gengivelse af Baxters »The poor man's family book«. Den var oprindelig udgivet 1674 og blev meget yndet i England. Den indeholder Samtaler mellem en Lærer, Paulus, og hans Discipel, Saulus, der føres til Omvendelse. Derunder finder Forfatteren Lejlighed til i en nøje gennemtænkt, men meget bred og paa Gentagelser rig Fremstilling at levere et Forsvar for Opvækkelsesprædiken og Omvendelseskristendom, hvortil der saa føjes en hel kristen Etik².

Hagerups Oversættelse, der formodentlig hviler paa et tysk Grundlag, slog godt an. Mellem 1715 og ca. 1759 oplevede den ikke mindre end fem Udgaver i Danmark³. Hertil kom den Betydning, den fik for Sverige, idet det var Hagerups danske Gengivelse, der blev benyttet, da Studenten Niels Holmwall 1733 overførte Bogen til Svensk⁴.

¹) Nørwig har ogsaa udgivet en af ham selv forfattet Andagtsbog: »Hiert-Sterkning Af det Himmelske Apotheke Frembaaren Udi Helligdommens Guld-Skaaler. Det er: Slæle-Trøst for Syge og Sengeliggende«, Kbhvn. [1716]. Den er anlagt til Brug for Medlemmer af forskellige Samfundsklasser. Om Nørwig, der senere var virksom i Bergen, jvfr. P. M. Stolpe, Dagspressen i Danmark III, 201—2.

²) Bengt Hellekant, Engelsk oppbyggelseilitteratur i svensk översättning intill 1700-talets mitt (Samlingar och studier till svenska kyrkans historia X, 1944) S. 147 ff.

³) Bibliotheca Danica I, 405. Suppl. S. 83.

⁴) Hellekant, anf. Skrift S. 147—8.

Først ti Aar senere kom Hagerups næste Skrift:

En Værdig Giæst Ved Alle Herrers Herres Bord, Som først erindrer Alle Communicanter Deres Pligt, Dernest Forsyner de Troende Med Andagter, Hvilke de kand bruge ved Skriftemaal Og den Hellige Nådvere. forfattet af Georgio Grabov. Og nu af tydsk paa dansk oversat. Kbhvn. 1725 (Missions-Collegii Bogtrykkeri). (252 S.).

Forfatteren af dette Skrift, *Georg Grabow* (1637—1707), hører hjemme i Rækken af Præprietisterne. Oprindeligt var han Konrektor i Köln an der Spree, men da Spener havde fattet Interesse for ham, fik han ham anbragt som Rektor i Frankfurt a. M., et Embede, som han dog maatte opgive paa Grund af manglende Kvalifikationer. I Modsætning til Tidens fremherskende ensidige Interesse for den rene Lære yndede Grabow at betone den levende Tros og Helliggørelsens Betydning. Dette præger en Del af hans Forfatterskab, der ved sit mystiskfarvede Anstrøg vakte Misnag hos de stive Dogmatikere og udviklede Forfatteren i flere heftige Stridigheder¹. Hans mod det praktiske Kristenliv rettede Tendens viser sig ogsaa i det ovennævnte Skrift, der — som Titlen antyder — tilsigter at danne Grundlaget for en værdig Forberedelse til Nådveren. Halvdelen af Bogen bestaar af »Andagter«, Bønner og Psalmer til Brug ved Skriftemaal og Altergang. Det lille Skrift opnaaede at komme i seks Oplag, sidste Gang 1767².

Den sidste i Rækken af Hagerups Oversættelser kom to Aar senere:

Een Christelig Paamindere Som indeholder een alvorlig Opmuntring Til et Helligt Liv, Med nogle Regler og Underviisninger Som tiener til det samme Skreven i en tydelig og let Stiil for alle slags Folk: Af det Engl. Sprog nu oversat i Dansk. Kbh. 1727 (H. C. Pauli, trykt hos J. J. Høpfner). (118 S.).

¹) Allgemeine Deutsche Biographie IX, 541—2.

²) Bibliotheca Danica I, 460. Supplement S. 94.

Som Titlen lyder, indeholder det lille Skrift en Opfordring til aktivt kristeligt Liv. Det er delt i to Hovedafsnit: det første (S. 9 ff.) indeholder »de bevægende Aarsager« til at føre et gudeligt Liv, idet Hovedvægten her særlig lægges paa de tankemæssige Overvejelser, der efter Forfatterens Mening er egnet til »at overtale til et gudeligt og kristeligt Liv«. I andet Hovedafsnit (S. 60 ff.) beskrives nøjere den Livsførelse, som ønskes fremmet. Skriftet afsluttes med nogle Bønner.

Som altid hos Hagerup møder man i Oversættelsen et klart og fyndigt Sprog, der maa have bidraget til at skaffe Skriftet Yndest. Det udkom da ogsaa i seks Oplag 1727—61¹. Forlægget for Hagerup har aabenbart været *The Christian monitor*, første Gang udgivet i London 1686, skrevet af *John Rawlet* (1642—86), tilsidst Præst i Newcastle. Bogen skal være udgivet 25 Gange paa Engelsk før 1699. 1743 blev den overført til Svensk².

Ogsaa med Hensyn til den umiddelbare historiske Baggrund for Udgivelsen af den danske Oversættelse vilde det have været af Betydning, om Hagerups Biograf dog havde kastet et Blik i den lille Bog. Oversættelsen er nemlig forsynet med en ikke uinteressant Dedikation til Hagerups mest fremtrædende Sognebarn, Herren til Kallundborg Ladegaard *Christopher v. Watkinson*³. Det kan da være rimeligt som et af de faa bevarede Minder om Hagerups Præstetid i Kallundborg at meddele denne Dedikation her. Den lyder saaledes:

¹) I *Bibliotheca Danica* I, 440—1 nævnes kun 4 Udgaver 1727—51, men i H. Ehrencron-Müller, *Forfatterlexikon* III, 345 opføres 6 1727—61.

²) Bengt Hellekant, *Engelsk oppbyggelseslitteratur i svensk översättning* S. 181 ff.

³) *Christopher Watkinson* († 1729) var en i Hamburg bosat engelsk Købmand, der 1724 paa en Auktion købte Kallundborg Ladegaard og Østrupgaard (senere Lerchenborg). (Arthur G. Hassø, *Danske Slotte og Herregaarde* I, 457, 550). 1724 blev han optaget i den danske Adelsstand (A. Thiset og P. L. Wittrup, *Nyt dansk Adelslexikon*, 1904, S. 306).

Til-Skrift

Til Dend Velædle og Velbyrdige Christopher von Watkinson Herre til Callundborg Ladegaard Østrup og Astrup.

Her bringes faa Blade til Trycken, og Eders Kiærlighed til at tiene Danske Folkes Christendom, er deres Fader. I har sendt dem til mig: I har anmodet mig om at oversette dem paa Danske Sprog: I har bedet at de motte trykkes: Og I har forklaret mig Eders Forsæt, at ville forære dem til alle Eders Bønder og fattige Folk, som boe paa Eders Gods her i Landet. Saa snart jeg lesde dem, fandt jeg der udi saa eftertrykkelig een Formaning og Opmuntring til *Et Christeligt Liv*, at jeg agtede dem vel værdige den Dom og dend Priis, som I har sat paa dem. Jeg dømte strax, ligesom I, at de fortienet at læses af alle; og at der er beste Haab til at mange ved saa kort oc eftertrykkelig en Formaning skulle blive bevægede; og at det er een anstændig Omhu for sine underhavendes Salighed, at forsyne dem med saa got et Helliggiørelses Middel. Som jeg da har efterkommet med Eders Vilje at oversette dem; saa finder jeg det min Skyldighed at ære Eders gudelige Gemytte: at takke Eder paa alle gudfrygtige Danske Folkes vegne for denne Velgierning: Og at ønske til Lykke dend liden Part af dette Lands Indbyggere som ved Guds Forsyn har faaet Eder til deres Land-Herre og Husbonde, hvis Omhu er, at være riig uden dem; og hvis Glæde skulle være, at faa dem hellige og salige med sig.

Jeg ønsker, at alle Herre-folk i Landet ville opmuntres af Eders Exempel! Jeg ønsker, at alle Eders Bønder maa stedse forsynes med saa retsindige Lærere, og med saa Christelige Fogder og Betientere, som de i eder ere forsyned med een retsindig og Christelig Husbonde og Herre! Jeg ønsker, at disse faa Blade maa ved Guds Velsignelse have saa stor Frugt i alle Læseres Hierter, som I har haft got Forsæt med at udbrede dem! Jeg ønsker, at I fremdeles maa blive rigere i gode Gierninger, end I er stor i Rigdom! at I maa leve een kiendelig Guds Tiener; døe med et got Regnskab; og i Ævighed nyde de ubesmittede Belønninger Udi hvilket Ønske jeg forbliver

Callundborg d. 21 Martii 1727.

stedse

Eders Velbyrdigheds
Pligtskyldigste Tienere
E. Hagerup.

IV.

BREVVEKSLING MED HANS GRAM

Af det Kildestof, som Forfatteren ikke ses at have benyttet¹, maa nævnes Hagerups Brevveksling med Hans Gram. Han synes ikke at kende den trykte Udgave af Grams Breve² og slet ikke de utrykte til Gram (Originaler i Gl. kgl. Saml., Fol., 1101), som dog indeholder adskilligt, der kunde have været ham til Nytte.

Gram og Hagerup var jævn gamle (begge fødte 1685) og maa som Studenter have tilbragt et Aar paa samme Tid i København (dimitterede henholdsvis 1703 og 1702). Muligvis stammer deres Bekendtskab fra dette Tidspunkt, skønt de ogsaa kan have lært hinanden nærmere at kende under Hagerups andet Ophold i Hovedstaden 1714—15.

Hagerups Breve til Gram er i flere Henseender meget oplysende. Foruden at indeholde Efterretninger om Tilstanden i Trondhjem giver de et meget godt Indtryk af Hagerup som Brevskriver. Hans Stil er kort og grej, uden Ynde og Elegance, men vel skikket til Behandling af de praktisk-saglige Spørgsmaal, han ønsker at lægge frem. Gerne

¹) I Behandlingen af de urolige Forhold ved Trondhjems Katedral-skole i Hagerups Bispetid nøjes Anders Nilssen (S. 90 ff., 102 ff.) væsentlig med at referere A. E. Erichsens Fremstilling (i hans »Trondhjems Katedralskoles Historie« S. 137 ff.). Dette er dog lidet fyldestgørende. Erichsen har vel benyttet nogle Breve til Gram (jvfr. hans Udgave af Dass' Breve til denne i Vor Ungdom 1897 S. 220—41) og paa anden Haand gennem Ludvig Daaes »Thronhjems Stifts geistlige Historie« andet haandskrevet Materiale fra københavnske Samlinger, men langt fra i tilstrækkelig Udstrækning. Det havde derfor nu været ønskeligt at underkaste hele det rige Brevmateriale i Det kgl. Bibliotek, der rummer saa meget til Belysning af indre trondhjemske Forhold i denne Periode, en fornyet Undersøgelse. Specielt skal her erindres om Dass' Klager af 1736 og Jacob Thodes Brev af 9. Novbr. 1737 (i Ny kgl. Saml., Fol., 743, D) og Rektor Hans Skankes vigtige Breve til Etatsraad Johan Wilhelm Schrøder (i Ledreborg, 4°, 500).

²) Breve fra Hans Gram, udgivne af Herman Gram, 1907. Med Tillæg, 1910. Jvfr. især 1907 S. 44, 61, 219.

slaar han over i Latinen og viser derved, hvor ugrundet det var, at han senere under den berømte Polemik med Peder Hersleb maatte høre Bebrejdelser for sit Latin¹. Sin Færdighed i at føre en latinsk Pen havde han sikkert i sin Tid faaet uddannet af sin gamle Rektor i Trondhjem, Andreas Borch², en af Norges ypperste Latinere i det 18. Aarhundrede.

Endelig giver Hagerups Breve et godt Indtryk af, hvilken overordentlig Anseelse Hans Gram nød i Dobbeltmonarkiet. Blandt flere andre Vidnesbyrd taler de deres tydelige Sprog om, hvorledes Gram følte næsten som et faderligt Forsyn for lærde Kredse i Danmark og Norge.

Efter de bevarede Originaler skal der nedenfor meddeles en Gengivelse af Hagerups Breve til Gram³, idet det dog maa formodes, at der har eksisteret flere, som nu er gaaet tabt⁴.

1.

Velbyrdige H^r Professor Gram

Min udvalde ven og vellyndere —

Gud skie lof, at I lever, og lever under Gudommelig Providence⁵; saa lever I end som før til Manges gavn og glæde. Ieg har ærfared, at I er bleven een Domestiqve i Plesses Huus⁶, derfor adresserer Ieg mig nu til Eder med ind-

¹) Anders Nilssen S. 133 forgrover og overdriver dog Anklagen mod Hagerup for at skrive mindre godt Latin. I Virkeligheden ankes der mest over, at han ikke var stiv i Tysk (Kh. Saml. 5. R. IV, 703).

²) Jvfr. S. 34.

³) Hagerups Breve her og i det følgende er tilstræbt gengivet bogstavret. Dog kan bemærkes, at den Tankestreg, som Hagerup jævnlig anvender i Stedet for baade Punktum og Komma, i Gengivelsen er erstattet med de respektive Tegn.

⁴) Jvfr. Breve fra Hans Gram, 1907, S. 61.

⁵) Der tænkes aabenbart paa Københavns Ildebrand i Oktober 1728. Jvfr. Breve fra Hans Gram II, 15 f., 26 f.

⁶) Da Grams Professorgaard var brændt 1728, fandt han Optagelse

lagde Memorial, som hensicter af mig til denne forfaldne Thbs Latinske Skoles gavn, hvilchen ligger mig saa saare paa hierted, og hvis opkomst er en fornemme part af min fornøjelse paa dette sted. Ieg veed I har det Self i ønske, og glæder Eder at contribuere dertil. Mine anslag har gaaet for det første didhen, at Ieg kunde faa Mag^r Krog¹ til at qvittere og faa Caspar Munthe² hid igien til Conrectoris platz for det første. See nu her, Hierte Ven, nu har Mag^r Krog ved indlagde Supliqve begiæret sin Dimission; Ieg sender Supliqven til Eder, og beder for ald dend affection, som I har for vort Lands fattige Republ: Literaria, at I tager Eder dend an, og hos H. Exc: Geheime Raad Pless indberetter sagen i alle sine omstendigheder, om det da behagede dend gode Herre at levere dend til Kongen, og forskaffe saadan resolution, at M. Krog er dimittered uden viidere forspørsel, at M. Skanke³ succederer, og derved relaxeres Melhuus Kirchers tiende⁴, som vare hans Conrectorat beneficerede. Endelig at Caspar Munthe maa beskichis til Conrectorem. Dette er nu essentialia, som Ieg forlanger, at I aftaler med H^r. Plessen, og, nest min underdanige respect og store tillid til Hans Naade for mig at formelde, da at forsichre H: Exc: at Hand i denne fald gjør publico een ønskelig og stor nytte, hvorover Ieg veed at Hand Self altid glæder sig, og det bliver Ham til vel-signelse.

hos Gehejmerraad Christian Ludvig v. Plessen (1676—1752). Jvfr. Vita Johannis Grammii, ed. Bjørn Kornerup, 1942, p. 28, 181.

¹) Rektor ved Trondhjem Katedralskole siden 1709, Mag. Niels Krog ophørte med at være Rektor fra 30. Maj 1729 at regne (A. E. Erichsen, Trondhjems Katedralskoles Historie, 1911, S. 123—37).

²) Trønderen Caspar Frederik Munthe (1704—63), senere Professor i Græsk, blev ikke Konrektor i Trondhjem.

³) Mag. Hans Skanke (1679—1739) havde 1719 faaet Løfte paa ved Embedsledighed at blive Rektor i Trondhjem, og han tiltraadte som saadan i Marts 1729 (Erichsen S. 137—52).

⁴) 1719 og 1721 havde Skanke som Konrektor faaet tilstaaet Indtægterne af tre Kirker i Melhus Præstegæld (Erichsen S. 139).

Dernest skal det være mig kiært, om Mag: Krog kand finde Kongens Naade til dend ansøgning, som hand gjør for sig self: Characteren at faa skulle Ieg troe var iche saa vanskeligt, og det fornøjede Ham for det første.

Dersom de offererede tusinde rdlr. kand skaffe Ham enten ded amtmandskab, eller noget andet¹, det staaer til Kongens Naade, og Ieg veed noch hvor lit Geheime Raaden derom kand forsichre.

Ieg maa sige Eder dette derhos: at dend fromme Mag^r Krog har iche tordet herom enten lade sin Fader eller Broder² viide minste ord, men har giort resolutionen proprio motu. Faderen er *ὁ ἐπέχων* i alt got. Derfor har Ieg des større compassion med Sønnen, hvis gemytte er fromt, og lader sig sige, og ieg ønsker Ham nogen fornøjelse i andre maader. Dersom I behager at conferere med Mag^r Hersleb³ herom, da troer Ieg ham til, at Hand og contribuierer saa vit skie kand paa sin side.

Men, Hierte Ven, forlad mig, at ieg eder med dette bemøjer. Ieg veed at I er behagelig baade for Gud og Menniskan, derfor finder I best indgang, raad, og vey til at udrette dette. Ieg veed at I kiender ærumnas Musarum Nidrosiensium, og om de nu kand trøstes ved god forandring, saa skal tach og pris derfor høre Eder til, og I kand tillige med Mig opleve glæde af deris lif og forbedrede tilstand. Lever vi iche, saa har vi god Samvittighed med os, at vi har giort vor flid til fleeris gafn og fremtarf.

Behager Gud at sende got folch hid til publique charger, saa er her sandelig haab til god success, thi Meenige Mands desideria ere pia, et ad res meliores disposita. Gud naade-

¹) Niels Krog blev den 6. Juni 1731 udnævnt til virkelig Kancelliraad (Sjæll. Reg. 1731 Nr. 212).

²) Niels Krog var en Søn af den bekendte imposante Biskop i Trondhjem, Dr. theol. Peder Krog (1654—1731). Ved Broderen tænkes sikkert paa Christian Krog, d. 1754 som Justitsraad og Præsident i Trondhjem.

³) Mag. Peder Hersleb (1689—1757) var siden 1725 kgl. Hofprædikant i København.

lig assistere Eder udj dette, og alle gode foretagender, at kiendelig maa sees Dominus Tecum; et Mecum

Thb. d. 12. febr. 1729.

Tui
Observantissimo
amico et cultore
Eyler Hagerup

2.

Nobilissime D^{ne} Professor
Fautor dilectissime.

Ieg er inderlig obligeret for oprictige Tieniste, og venligste skrivelse. Gud velsigne ald Eders Flid og lyst at tiene publico, som visbelig og skier stor Tieniste i denne casu. Her sendis da een anden Supliqve, og hiertelig glad blef Mag. Krog¹, at hans Capital settis uden fare. Det er en stor probe paa Vor Gunstige Herres² integritet, dend Hand i saa mange prober har beviist; og derfor ville vi tache Gud som under os saa ærlig og Naadig en Herre at flye hen til. Ieg har aflagt min ringe reverence for Ham self, og beder ydermeere ved Eders gunstige hielp at aflegge min recommendation baade hos Ham, og frue Geheime Raadjnden.

Mag^r Krog har alleerede qvittered alle partes Rectoris, og overgived Skolen til M: Skanke. Gud bedre os, Hand har heller iche saa megen prudence og oeconomisk Conduite, at Hand kand sette sig i nogen Credit hos folch, eller authoritet hos Discipler[ne]³. Men det faar nu saa gaa hen med Ham, naar der kun en hyrtig⁴ Conrector kand faaes,

¹) Jvfr. foregaaende Brev.

²) Ovensævnte Gehejmeraad C. L. v. Plessen.

³) Om Hagerups nedsættende Dom om Skanke jvfr. Erichsen S. 143 f. Skanke afgik 1734.

⁴) hyrtig (hortug), norsk Ord for flink, dygtig (Ivar Aasen).

hvorom nu er beste haab. Det varer vel iche ret lenge, at Skanke forbliver ved Rectoratet. è speculò contemplor vias Providentiæ Divinæ, cujus demonstrationes intra meum circulum admirandas, venerandas, et deprædicandas de die in diem percipio — Ipsi sit gloria!

Tu bene vale. de publico bene mereri perge. Ne desinas amare ME

Tuarum virtutum admiratorem
Tibiqve in Christo Coniunctissimum.

Nidr. d. 26. Martij 1729.

E. Hagerup

3.

Vel Edle Hr Professor Gram
Kiæriste Ven og Velyndere

Da Ieg nu staar in procinctu at reise langt hen i Nordenland, for at efftersee Missions anstalter, maa Ieg tilmelde dette saa kortelig! Skolens beste Ieg end jndstendelig recommenderer. Det har ingen fare med Mag^r Krogs regnskaber¹ thi derom nedkommer Stifftamtmandens relation til fornøjelse. Hielp Ham for det første til Cancellie Raads Character. Anlangende Mag^r Thode², da er ieg glad ved Eders gunst for Ham. Ieg elsker Ham som Alterum Me ipsum. Men det er hverchen Hans eller min tanche, at Hand skulle antage Rectoratet; thi Hand er plat u-misteligg for Ministerio Nidrosiensi. Hand er af Stifftamtmanden destineret

¹) Niels Krogs økonomiske Mellemværende med Trondhjem Skole ordnedes derved, at han den 30. Maj 1729 blev fritaget for at aflægge nærmere Regnskab mod at udrede 300 Rdlr. til Skolen (Norske Tegn. 1729 Nr. 105). Stifftamtmand i Trondhjem var den Gang den senere Statholder Jacob Benzon (1688—1775).

²) Mag. Jacob Hansen Thode (1692—1771), Hospitalspræst i Trondhjem, fra 1731 Sognepræst ved Domkirken og Stiftsprovst sst. (Andreas Erlandsen, Biographiske Efterretninger om Geistligheden i Thronhjems Stift S. 44—5).

til vor Frue Kirches Meenighed, hvorsnart vacance forventis, og dertil er Hand nu best for nøden. Hans legems og Sinds disposition er nu icke just for Skole Væsen. Der vil og een liden tid afvartes inden Skanke kand paa god maneer komme derfra.

Ieg kand troe, skulle der i hast saadan resolution tages at det kunde skie, da var det vel, og det blef Skolens gafn, at Thode blef Rector, naar Munthe blef Conrector. Men bedre var det, om Thode kom til vor Frue Meenighed, og Rectoratet falt i een andens lod, da ieg har een god Mand her oppe i forslag dertil. Hvilched Ieg nu maa overlade til Gud, og andres gotfindende. Kand denne første forandring komme i verch først, saa følger det meere med tiden. Midlertid, kiære Herre, blif ved at være Thodes og Min ven, og see paa Hans gafn, naar lejlighed givis. Det er vist, at Hand er langt bedre station værd, og at Hand er een duelig Præstemand.

Videre har ieg derom denne sinde icke at erjndre. Gud styre alleting til Kirchers og skolers gafn og beste. Nu reiser Ieg i stor bekymring herfra, og maa for saa lang tid forlade alting paa dette sted, da nu bevægelser ere nylig opvacte til at ruinere ignorance og somnolentiam spiritualem. Ieg anbefaler mig udi Eders bestandige gunst; Ieg vel-signer Eder til afskied; og tacher for ald Eders gunst og Kiærlighed. Naadens Gud bevare Eder, og spare Eder

Mig med Eders ydmyge Ven og forbedere
Eyler Hagerup

Thb. d. 30. Apr. 1729.

Skulle noged i min fraværelse falde at notificere Mag^r Krog, da vær saa from, og lad det skie til Ham self enten fra Eders v: M. Kaasbølls¹ haand. Min underdanige respect til H. Ex. Plessen og Frue ved lejlighed at recommendere.

¹) Formentlig Sognepræsten ved Helligejst Kirke i København,

4.

Vel Edle Hr Assessor

Højst Elskede Ven og Velyndere

Nu er Ieg hiemkommen fra min lange Reise, det har I vel hørt. Nu maa ieg hilße Eder, det tillader I vell, at I er min Ven baade nær og langt fra, der om er ieg forsichred, og at I skal viide min vandel og forretning nær og fiern, derom vil ieg bemøje mig. Til dend ende har ieg renskreved en Copie af min Reisebeskrivelse, dend ieg har sent for nogle dage med et skib, at dend skal leveres Eder, om I vil læse dend, og være vidende om dend; samt give H: Exc: vor Patron¹ beretning derom til min sags bestyrchelse, ifald nogle andre skulle ville referere det anderledis. Derom I siden ville sende samme min relation ud til Geh. Raad Charll Pless², da beder Ieg derom, thi ieg har og loved at referere Ham hvordan ieg har forefundet tilstanden ved disße anstalter.

Det har behaget Gud at fornedre mig, og bedrøve mit sind, i det at hielpen for denne Latinske Skole blef og denne gang forhindred. Ieg ventede strax, at det ville saa gaa, saalenge dend *ἐπίσκοπος ὁ κατέχων*³ maa raade. Nu er det reent galt. En ignorant blef Conrector⁴. En pædant er Rector — begge ere dofne, og i alles consideration foractede. Ieg veed nu ingen raad, men maa suche og græde lønligen derover.

Kiære Herre! Ieg har dette spørsmal til Eder. Tvende

Mag. Eiler Christopher Kaasbøll (1682—1754). Om samme se Bjørn Kornerup, Helligaandskirken i København, 1949, S. 264—6.

1) ☉: C. L. Plessen.

2) Gehejmerraad Carl Adolph v. Plessen (1678—1758), Overkammerer paa Vemmetofte.

3) ☉: Peder Krog. Jvfr. S. 55.

4) Mag. Peder Høyer (1702—65) var blevet Konrektor 31. Maj 1729. Da han 1735 blev Sognepræst i Nærø, blev han i høje Toner berømmet af Biskop Hagerup (Erichsen S. 261).

unge faderløse børn, sønner af een min fetter i Nordland¹, ere for medelst tronhbs skoles slette lærere, hensatte i Bergen til privat information, og tencher til foraared at deponere; mon de to iche kand nyde beneficium Nidrosiensium ved fri Kost af Klostret strax at nyde, omskønt de iche har gaaed her in Schola Nidros: ? eller om det kand conservere dem in privilegio, at de faar Testimonium her fra? De trenger dertil, og mig berettis, at de skal være vachre ingenia. Deris Stedfader er h^r Johan Rasch², som lever i een fattig condition.

Ieg skulle begynt mit bref af at condolere baade Eder og mig ved dend godgiørende Frue Plessens³ død. Ved Prince Charles⁴ Død, men saadanes død betyder saa meget, at det iche let kand skrives. Vi maa stiltiende venerere Guds raad, og frycte for tilkommende vrede. Gud lade os iche leve, at see det onde, som end skal komme over dette land.

Effter begiering adresserer Ieg indlagde til Eder, for Postens skyld uforsegled, om I da behager at forsegle og fortsende. Vor gl. Biskop er hiemkommen. Ieg har kun hilset ham kortelig, hand er afmægtig til det gode. Hvor vit hand skal faa magt igjen, det staar til Gud.

¹) Aabenbart Petrus Hagerup og Johannes Hagerup, indskrevet 20. Juni 1730 e privata institutione Bergensi (Kjøbenhavns Universitets Matrikel ved S. Birket Smith II, 517). Den første fik Hans Gram til Privatpræceptor. De var sikkert Sønner af Præsten Johannes Pedersen Hagerup († 1720) i Skjerstad (Erlandsen, Tromsø Stift S. 134). Ingen af dem artede sig særlig skikkeligt. Peder Hagerup blev Hører i Trondhjem og drog siden til Udlandet, hvor han skal være gaaet over til Katholicismen. Baade han og Broderen Johannes, der siden blev Underofficer, var bekendte for at være sludderlige i Opførsel som i Gemytter (Personalhistorisk Tidsskrift 3. R. I, 177—8. Erichsen, anf. Skrift S. 144, 270).

²) Sognepræst i Foldens Præstegæld Johannes Rasch (1678—1744) (Andreas Erlandsen, Biographiske Efterretninger om Geistligheden i Tromsø Stift, 1857, S. 120).

³) Gehejmerraadinde Charlotte Amalie v. Plessen, f. Skeel, død 28. April 1729, gift med C. L. v. Plessen.

⁴) Frederik IV's Broder, Prins Carl, død 8. Juli 1729 paa Vemmetofte.

Ieg fornemmer at Mr. Worm¹ skal være Amtmand heroppe: Hand faar eet vachert amt. Dersom ieg kand være Ham til nogen tjeneste, da skal ieg regne det min pliet for Hans Faders skyld², for hvis trøst, og troes styrche ieg inderlig beder, som ieg veed at Hand har behov i disße besværlige tider. Derom ville Hr Assessor forsichre H: Høyærværdighed med min respect at formelde, om lejlighed gives.

Ieg slutter dennesinde, tilbeder mig Eders bestandige Venskab, forsichrende Eder at alle folch her oppe ere Eders elskere ligesom der nere. Vi erjndrede alle vegne hvor ieg kom i Nordlandene Eders sundhed, taledo om Eders godhed, og bade got for Eders retsindighed.

Ieg lever saa vit vel, og stræber at gjøre hvad som kommer for min haand med min styrche. Forblivende

Thb. d. 19. Aug. 1729.

Min høit Elskede Vens
ydmyge tienere
og oprictige Ven
E. Hagerup.

5.

Velædle Hr Assessor
Elskelige Velyndere.

Med Hr Amtmand Worm jndløb Eders ærede af 7de octbr., for hvilched betaches ærbødigst. Gud skie lof, at I lever, og far fort paa retfærdigheds vey, at udrette alt got. Eders løn vorde stor for Herren.

Ieg hafde dend ære at Hr Biskop Worm med sin K. Søn tilskref mig, og ieg samme med denne Post besvarer. Hand er værd ald dend estime, som Ieg har for Ham, og Sønnen skal finde mig sin Tienere. Eders Høflighed for Magr Krog

¹) Senere Justitsraad og Borgmester i København Michael Worm († 1743) var den 10. August 1729 blevet Amtmand over Romsdals Amt.

²) Biskop over Sjællands Stift, Dr. theol. Christen Worm (1672—1737).

har ieg Notificered, som betacher høligen. Hand er eet got gemytte, med hvilchen ieg vell kand komme til rette. Sed Pater antiquum obtinet.

Ieg troer at mit itinerarium er gaaen ad undas — derfor sender Ieg nu med Posten eet andet, samt underd. Missive til H: Exc: Patronum nostrum. Skulle det første være fremkomen, da beder ieg at dette motte sendes til H^r Charll Pless, som og har behag at læse dend historie.

Ieg igientager min forrige forspørsell hos Eder, om tvende unge Hageruper¹, Præste Sønner af Nordland, som til Someren skal deponere; hvilche for medelst Tronhiembs Skoles slette tilstand har mot søge privat information udj Bergen, om disße iche kunde nyde beneficium Nidrosiensium til Kost paa Communitetet, naar de med testimonio her fra steden nedkommer? deris Stedfader H^r Johan Rasch agter self at ledsage dem til Academiet. Videre opholder ieg Eder iche — vive diu sospes, et incolumis Deo, Patriæ, bonis omnibus, et Mihi

Thb. d. 11. Nov. 1729.

Tui Nominis Cultori
Hilario Hagerup.

6.

Velbyrdige Herre

Gunstige Ven og Velydere.

Det sømmer mig iche at udeblive med trohiertig gratulation, og beviis paa min glæde over Eders befordring til saa honorable charger²; vi alle, som kiender Eder, sige med een mund; at Eders godhed er saa stor, at denne store Naade er Eder iche for stor; Gud spare Eder, og forleene baade sinds og legems kræffter til alle disße vigtige functioner.

¹) Jvfr. foregaaende Brev.

²) Gram var efter Christian VI's Tronbestigelse blevet kgl. Historiograf, Arkivsekretær (1731 Gehejmearkivar) og Bibliotekar ved Kongens Bibliotek (jvfr. Vita Johannis Grammii p. 29).

Ieg veed, at Eders Guds fryct herved iche bliver forminsked, og derfor kand eders affection og Venskab for alle Gudfryctige og retskafne venner iche forminskes, thi venter Ieg visbelig iche andet, end at I bliver en ven fremdelis af Mag^r Kaasbøll¹ og mig. Vi to ere som eet, og Ieg kand iche være vell, uden at hans Velstand paa nogen maade befordres tillige. Tench paa Ham, saa er Ieg glad, thi da glemmer I iche mig — Ieg som daglig i bøn velsigner Eder og forbliver med oprictig Kiærlighed

Tronh. d. 2 X br. 1730.

Velbyrdige Herre
Min Gunstige Vens
Ærbødigste Ven
og tro tienere
Eyler Hagerup.

P. S. uden at I skulle tage Eder nær, bad Ieg ydmygl. Eders Sentiment, paa hvad maade Mag^r Krog kunde faa en character, hvilchen om hand sich, da ville hand sidde i roe for sin lifs tid. Fortryd iche, at Ieg spør om dette, thi ieg kiender Eders tienistactighed.

7.

Vell Ædle og Velbyrdige
H^r Justice Raad.

For at tiene Publico nødsages Ieg denne gang at u-mage Dem. Dend Tronhiemske Cathedral-Skoles tilstand under Mag^r Skankes Regimine er Dem ligesaa vell bekant, som dend er for mig beklagelig. Dend arme Mand er satt i en U-muelighed at kunde være lengere for dette Embede nyttig.

Hvilched som Ieg evidentissime har demonstreret Ham, saa har Hand resolveret at tilskrive Mig saadan resignation, som Indlagde Copia her formelder. Hvorpaa mit svar er Ham given.

¹) Jvfr. S. 58 Note 1.

Ieg tager denne Hans opsigelse for gyldig, at Derpaa Een anden kand voceris til Rectoratet.

Hvad Hans forlangede Conditiones angaaer, da er det vel iche at formode, at Een brav Mand paa saa sterche forskrivelse Embedet antager. Tillmed er Mag^r Skanke iche i dend Condition at Hand kand sterche Conditiones foreskrive, saasom Hand absolute maa fra Skolen, om dette fattige Stiffet skal conserveris for sin Studerende ungdom.

Men som Hand har lenge tient ved Skolen, og Hans fattigdom er stor, saa bør Compassion tilsige, at Hand med ære, og mueligste Condition dimitteris.

Rectoratets visse jndkomster ere 500 Rd. Een døgtig Mand Kand regne gode accidentier.

Naadsens aar nyder M. Skanke uden dispute saadan som Hand har gived det: men det er pantsatt, altsaa har Successor iche der med at bestille, viidere end Hand skal have løn i naadsens aar effter accord for saa lang tid, som Hand betiener.

Dersom Successor behager at forbinde sig til, enten 100 Rd. aarlig Pension til Mag^r Skanke jndtil Hand emplojeris igien; eller og forbinde sig til at paatage Hans debet til skolen 600 Rd. at betale udj sex aar, saa synes mig, at det er dend høyiste condition, som Hand kand forbindis till, naar Hand for sin Person skal være conserveret, hvilched iche kand feile for Een forstandig og arbeidsom Mand¹.

Nu veed Ieg iche rettere, end at Hans Kongl: Majestet allernaadigst endnu tillader Biskopen at vocere Skolebetientere². I saadan Forsichring giver Ieg vocationen udj Deris, Min Velbyrdige H^r Justice Raad, Hænder, at De

¹) Om Forholdene vedrørende Rektor Skankes Afgang jvfr. Erichsen S. 145—6.

²) Til Skankes Efterfølger som Rektor udnævntes 10. December 1734 den bekendte Mag. Benjamin Dass (1706—75) (Norske Reg. 1734 Nr. 518). Ogsaa han kom senere i skarp Strid med Biskop Hagerup.

som Decanus Facult: Philosoph: ville udvelge dend due-
ligste Person ved universitetet, som kunde være duelig
for dette Rectorats Embede at antage. Ieg veed iche ret-
tere, end Een Nidrosiensis ved navn Benjamin Dass fin-
des ved universitetet, som er velstuderet. Dend same
har sin familie her udj byen, og udj Stiffted, saa at Hand
kunde kome vel til rette, dersom Hand eragtes beqvem.
Dersom Mher. Justice Raad udj mit navn vill vocere
Ham, og Hans Kongl: May^{tt} allernaadigst ville confir-
mere Ham, da kand Hand tryggelig forbinde sig til dend
Condition, som Ieg har mentioneret, og giøre sig færdig at
kome her op jo før jo heller. Jeg recommenderer Denne
Skoles Velfærd i Deris og Accademiets Patrons Hænder.
Vor bye og Stifft er fuld af vachre unge mennisker, her
fattes ichun en duelig Rector, saa bliver en velsigned høst
at forvente. Paa eet ønskeligt giensvar ervarter, for ald
venskab betacher, Min redebondhed og hengivenhed for-
sichrer, ald aandelig og legemlig velstand forønsker for-
blivende

Velbyrdige H^r Justice Raad

Tronh: d: 11. Sept. 1734.

Deris

opriktige Ven og Tienere

E. Hagerup.

Copie¹.

VelEdle og HøyÆrværdige

H^r Biskop.

Efter det svare Skole-arbejde nu paa siette og tyvende
aar her ved Tronhiems Skole finder Ieg mig omsider tien-
ligst hos Hans Kongl: Majestet om nogen anden betie-
ning, som i disse aar kunde være noged lettere, aller-
underdanigst at skulle anholde. Skolen kunde og være
tient med een yngre og friskere Mand i min sted. Thi har
Ieg i Iesu Navn resolveret, at resignere Rectoratet; med

¹) Trykt efter en anden Tekstkilde hos Anders Nilssen S. 96—7.

de vilkor, at, |: som min længste Skole-tieneste iche haver fult rummere jndkomst, end at Ieg jo adskillig giæld haver maatted samle :| Min Successor, som i min Sted bliver beskicked, bliver forpligted at vedtage dend giæld Ieg til Skolen er plictig, som effter Skolens fordring i mit boe beløber sig 939 rd. 3 ort 6 β uden nogen min Last, og mit Naadsens aar uden afgang at betale: saa og aarligen, jndtil Ieg til eet andet publicve Embede, hvorved jndkomst er, allernaadigst bliver befordred, till een viß tid 100de rigsdaler udj reede Penger till mig at svare. Naar Ieg om bemelte vilkor bliver forsichred, tillige med honorabel dimission, og recommendation med saa langvarig Skoletieneste og ellers extraordinaires arbeider convenabel, frasiger Ieg mig Rectoratet, og Ieg ydmygst beder Eders HøyÆrværdighed Een anden i min sted at see bestilt, der ieg iche vil tvifle om Eders HøyÆrværdigheds gunst, hvorudj Ieg ellers i mine ting Eders HøyÆrværdigheds assistence kunde behøve. Ønsker sluttelig dette Publico, som mine beste aar og kræffter ere anvente paa, fremdelis Guds Velsegnelse, og mangfoldig fremvext, og med tilbørlig veneration lever

VelEdle og HøyÆrværdige h^r Biskops
ydmyge tienere
H. Skanke.

Tronhiem d. 8. Sept. 1734.

Opskrifft

Vel Edle og HøyÆrværdige
Her Eyler Hagerup
Høybetroede Biskop over Tronhiembs Stifft
i Tronhiemb.

Denne Copie rigtig effter originalen
Testerer
E. Hagerup.

Tronh. d. 10. Sept. 1734.

Copie.

Clarissime D^{ne} Magister

Ieg har erholdet fra Eders Claritet een skriffellig resignation paa Rectoratet dat. 8. Sept: 1734 dend Ieg accepterer. De forlangede Conditiones skall Ieg for vedkommende proponere, og holde mig kiært, om Successor kand overtales til Dem at accordere. Paa min side skal icke mangle at transigere saa gode conditiones, som meest mueligt være kand. Min recommendation till nogen mageligere tjeneste skal Ieg gierne meddeele. Min assistence udj alle muelige ting forsichrer. Dend gode Gud føje self baade for Ed: Claritet og for Skolen dend ønskeligste forbedring, hvilched skal fornøje mig, som lever stedse

Tronh. d. 10. Sept. 1734.

Clariss: Dⁿⁱ Magistri
skyldige tienere
E. Hagerup.

8.

Vellædle og velbyrdige
H^r Justice Raad

Med denne Post erholdte Deris Velbyrdighedz høistærede Missive d. 9. oct. som betaches. Dend forsichring om Dⁿⁱ Dassij gode erudition og egenskaber fra Deris haand er mig noch; thi har Ieg derpaa strax skreved hans vocation, med hvilchen Ieg ønsker baade Ham og Skolen lyche. Her er een hob vacher ungdom, som raaber om hielp af een arbeidsom og flittig Rectore. Det smerter mig hver dag Ieg seer at De enten forsømmes, eller uforsvarligen betienes. Dersom Deris Velbyrdighed ville giøre vell, og encouragere Dassium til at forføje sig fra Kbhn strax paa nyt aar, da skulle det være mig saa kiært. Hand kunde enda hielpe nogle af Skolens Discipler til Accademiet for det aar uden skamme.

Hand paastaar nogen tid nødig for sig, inden Hand kand underkaste sig Professorum examini. Det anseer Ieg som

eet paaskud. Ieg paastaar, at Hand skal komme jo før, jo heller. Gud føje alleting til sin ære og almindelig beste.

For resten tacher Ieg for Deris gode Venskab, det ieg altid estimerer; forblivende med ald bestandig velstands ønske, og redelig kiærlighed

Velbyrdige h^r Justice Raad

Høistærede Ven Deris

Tronh. d. 23. octbr. 1734.

ærbødige ven

og tienere

E. Hagerup.

V.

ET BREV FRA E. HAGERUP TIL BISKOP C. WORM.

I Sjællands Bispearkiv, Rækken: Korrespondenter uden for Stiftet, findes nogle Breve fra Biskop Hagerup til Biskopperne Christen Worm og Peder Hersleb. Som Helhed er Indholdet i disse officiose Breve af rent administrativt Indhold¹, men et enkelt danner en Undtagelse, idet det kaster nyt Lys over Hagerups Deltagelse i den heftige Fejde 1733—34 med Biskop Hersleb om Skriftemaalet. Det fortjener derfor formentlig at meddeles her:

HøyÆdle og HøyÆrværdige

H^r Biskop

Høistærede vellyndere —

Før min afreise til Finmarchen² udj Foraared lod Ieg ved min Fetter Mag^r Kaasbøll³ overlevere Ed: HøyÆr-

¹) Desværre er Brevene til Peder Hersleb de mindst interessante. En mærkelig, personligt farvet Udtalelse findes dog i et Brev af 25. April 1739, hvis Baggrund vel for en Del maa søges i den Omstændighed, at Hagerup den 4. Februar 1737 havde haft den Sorg at miste sin Hustru. Det hedder her: »Ieg tacher min Broder, som vil spørge om min lidende. Gratulerer Din vellidende, ønsker dend bestandig. Ieg for min part lever eenlig og Ælendig — under daglige store prøver — udj tolmodighedz Skole, forventer af Guds Naade snarligen at vorde dimitered til dend ævige hvile — hvortil Gud hielpe mig i Jesu Nafn. Amen». (Sjællands Bispearkiv).

²) Hagerup drog paa Visitats 12. April 1734 (Anders Nilssen S. 169).

³) Jvfr. S. 58.

vdighed een liden Apologie for Ritualet¹, og een min Prædichen, i agt at faa same Papirer approberede til trychen — Hvilched, som Ieg fornemer, skal være tagen i betenchning, og eragtes u-raadeligt.

Ieg har den tillid til Ed: HøyÆrverdghed, at De ere mig affectionerede, og har nogen venskab for mig, derfor tager Ieg mig Frihed at skrive Dem til derom, og udbede mig Deris oprigtige Sentiment derom.

Først synes mig at være højligst foraarsaged til at faa dette publiceret: min Prædichen² er haanligen angrebed af Een Mandz haarde Pen³, ligesom dend har været elsked og søgt af utallige. Mit bref om dend vor Kirches absolutions maade⁴ er saa ilde medhandled og castigeret, ligesom dend heele Sag iidel bedrag. Ieg kand iche paa anden maade forsvare mig, derfor har ieg tenct at underkaste begge deele under Facultatis Censurâ til at vorde siden lagt for dend ganske Evangeliske Kirches øjne. Har Ieg tagged feil i denne resolution, da vil jeg lade mig sige.

Dernest beder Ieg ydmygelig, at Ed: HøyÆrverdghed ville bæere mig med sin underviisning, om der er noged in materiâ at corrigere. Ieg vil gierne lade corrigeris alt hvad som er at forbedre. Ieg vil være Dem obligeret for hver Een

¹) Det er aabenbart dette Arbejde, som Hans Gram omtaler i et Brev af 10. April 1734 som »et Skrift paa Dansk af Bisp Hagerup forfattet, paa 10 à 12 Ark, til Forsvar af den private Absolution« (Breve fra Hans Gram, 1907, S. 44). Det blev aldrig trykt. Medens Rørdam ikke med Sikkerhed turde udpege det blandt de mange efterladte haandskrevne Indlæg i den paagældende Fejde (Kh. Saml. 5. R. IV, 713), er det ikke usandsynligt, at det er bevaret i et Haandskrift (4°, 95) i Videnskabernes Selskabs Bibliotek i Trondhjem (P. G. Lindhardt, Peder Hersleb I, 280 Note 1).

²) Den Prædiken, som Hagerup havde holdt den 15. Juli 1733, og som gav Anledning til hele Striden (Kh. Saml. 5. R. IV, 690—1). Prædikenen udkom senere anonymt.

³) Herved sigtes formentlig næppe til Hersleb, men til en af de mange anonyme Forfattere, der tog til Orde (Kh. Saml. 5. R. IV, 713—14).

⁴) Sikkert Hagerups Brev af 15. August 1733 (Kh. Saml. 5. R. IV, 695—700).

Correctur, som kand kome Sagen til nytte, og Læserne til opbyggelse.

Endeligen ville Ieg gjerne viide, om nogen Kongl. edict er udkommen, som forbyder at saadan en fattig Prædichen, og eet forsvar for Ritualen maa tryches.

Her er fløjen om det heele land saa mange Charteqver, som forvirrer alle folch i denne sag af Absolutions maa-den, saa det kand u-mueligen passere, at jo nogen Theologus eller Biskop maa udgive een underviisning derom. Der-som nogen anden af sit større Forraad vil give os dend sag forsvaret, da vill Ieg gjerne tage mit tilbage — men naar ingen anden vill, saa er Ieg saa vit provoceret, at Ieg bør aflegge mit vidne derom, og derforø ønskede at viide Deris gode skøn, og meening til min effterretning.

Det er det allerførste, som ieg har forlanged at tryches¹. Ieg vidste iche rettere, end at dette er baade nødigt og rigtigt. Ieg beder nu om Deris gode raad, og udbeder mig stedse Deris bestandige godhed for mig, af hvilchen De som Een Fader stedse considereris. Gud spare Dem, raad-føre, trøste, helbrede, og forsvare Dem. Det ønsker af rede-ligste hierte

Eders Høyædle HøyÆrværdighedz
ydmyge Ven og Tienere

Tronh. d. 9. octbr. 1734.

E. Hagerup.

VI.

EILER HAGERUP OG REVISIONEN AF RITUALET

Blandt de mange Planer, man syslede med under Christian VI, var ogsaa den at underkaste Kirkeritualet af

¹) Den 17. September 1735 skriver Hagerup til Biskop Worm: »ved samme lejlighed erjndrer Ieg om mit Manuscript, som for nogen tid siden er til Dem jndgived, at det samme motte leveris tilbage, og effter gifne løffte restitueres til mig«. (Sjællands Bispearkiv).

1685 en gennemgribende Revision¹. Den 11. Juni 1735 tilskrev Oversekretær J. L. v. Holstein en Række danske og norske Biskopper om at indsende Betænkninger om dette Spørgsmaal². Blandt disse var ogsaa Hagerup, hvis temmelig fyldige »Betænkninger over Danske Kiercke Ritual« (af 3. September 1735) endnu findes bevaret³.

Om hele denne Sag vil man imidlertid forgæves søge et Ord hos Hagerups Biograf, skønt det nok kunde have lønnet Umagen at undersøge hans Stilling til mange rituelle Enkeltheder. Da det ogsaa er lykkedes at finde det ret interessante Følgebrev, hvormed Hagerup indsendte sit Forslag til J. L. v. Holstein⁴, skal det meddeles her. For Hagerup — som for flere andre, deriblandt Biskop Hersleb — maa det forøvrigt have været en Skuffelse, at Kongen en Gang senere mundtlig lod meddele, at hele Revisionen skulde stilles i Bero⁵.

Brevet har følgende Ordlyd:

Eders Excellence
Høy- og Velborne H^r Geheime Raad
og Ober Secretaire
Naadige Herre.

Min Allerunderdanigste Betænkning over Kirche Rituallet haver Ieg stræbed under Gudz bistands tilbedelse at faa færdig, og effter gifne ordre sender dend her directè til min Allernaadigste Konge og Herre, Underdanigst bedende, at dend ved Ed: Ex^{ces} haand motte offereris, og paa beste maade recommenderes.

De articler, som Ieg har tracteret, ere uden tvifl de betydeligste; Dersom de kand reguleres, og practiceres saa-

¹) Jvfr. P. G. Lindhardt, Peder Hersleb I, 286—90.

²) Danske Kancelli, Oversekretærens Brevbog 1730—36 Nr. 491.

³) Generalkirkeinspektionens Arkiv, Pakken: Dokumenter til Rituallets Revision 1735 ff.

⁴) Ledreborg, 4°, 525, I.

⁵) Theologisk Bibliothek, udg. af Jens Møller, V, 176.

ledis, som christelig Evangelisk Religion udfordrer, saa er visβelig megen forbedring at forvente.

Alt hvad Ieg derom explicitè har satt, det er forhen implicitè baade i Loven og Ritualet jndbefatted. Men fordj det icke explicitis verbis et articulis har været præscribedet, derfor har de fleeste icke vidst at exercere dem, andre faa har med megen fryct og fare exerceret dem saavit, som de har kundet, consequenter, Det som icke har været allmindeligt, og ved expresse lovens forskrifft fastsatt, det har hafft store modsigelser, liden hanthævelse, og mindre effect allevegne.

Det er icke mueligt at kunde skrive alt det, som saadan Sag meriterer; prudentes intelligunt. Ieg overlader resten till Dem, som nærværendes kand conferere sententias, og effter maturam deliberationem kand concludere baade hvorledis Leges Ecclesiasticæ kand præscriberes, samt og hvorledis de kand practiseres udj vort Land og Meenigheder i Danmarch og Norge, hvor differente beskaffenheder og vanskeligheder at verchstille gode forskriffter befindes. Ieg tvifler icke paa, at jo Eders Excellence er Een af Dem, thi skal det være min plict, som alletider, saa særdelis i denne tid, og til dette verch, at udbede Dem fra Himmelen ald fornøden viisdom og Krafft; ald Guddommelig lærende, styrende, og leedende Naade, i hvilchen forsichring Ieg forbliver

Eders Excellences
Naadige Herres
underdanige Tienere
og forbedere
E. Hagerup.

Tronhiemb d. 10. Sept: 1735.

TILFØJELSE

Efter at ovenstaaende var sat, har Sognepræst *Johannes Pedersen* i Dansk teologisk Tidsskrift 1953 S. 45—54 offentliggjort en udførlig Anmeldelse af Bogen om Eiler Hagerup, hvori flere med mine beslægtede

Synspunkter er fremsat. Nævnte Anmelders Usikkerhed med Hensyn til Forfatteren af det engelske Forlæg til Skriftet »En Christelig Paa-mindere» (S. 48) skulde være hævet ved det S. 50 oplyste. Ogsaa i Norsk teologisk Tidsskrift (1952 S. 124—28) har Professor, Dr. theol. *Einar Molland* leveret en Recension, der især — sikkert med Rette — betoner Kontinuiteten i Hagerups Udvikling. Sst. (S. 97—112) har Sekretær *Adolf Steen* fremsat en lang Række kritiske Bemærkninger navnlig med Hensyn til Fremstillingen af Hagerups Forhold til Syvstjernen, Thomas v. Westen, Finnemissionen og Peder Hersleb. Lidt umotiveret forekommer det derfor, at den nævnte Recensent til Slut (S. 112) kan karakterisere Bogen som »et storværk«!